

Torben Hjelm: *Fra det nu forsvundne Tranquebar*. Billeder med en uddybende tekst, der beskriver historien om vor gamle handelskoloni, Tranquebar og logen Serampore samt Nicobarøgruppen. (Strandbergs forlag, 1988). 92 s., 88,50 kr.

Den lange undertitel fortæller for så vidt alt om denne lille bog, der indgår i forlagets efterhånden omfattende serie om forskellige lokaliteters historie. Titlen er på den anden side ikke helt dækkende, fordi der i billedmaterialet indgår fotografier fra de seneste år, og man må således antage, at ikke alt det viste er forsvundet, selv om bl.a. kysterosionen har fortsat sit nedbrydende arbejde. Billederne – der bærer udgivelsen – er desværre alle i sort-hvid, og bemærkelsesværdigt er det, at Peter Ankers »enestående samling« af tegninger og akvareller er så lidt udnyttet.

Dispositionen af materialet forekommer ret rapsodisk, men er i princippet

styret af en kronologisk vandring gennem stedets historie, formidlet af et indledende historisk rids og billedteksterne. Forfatteren, der er arkitekt, var med ved Nationalmuseets opmåling af Tranquebar i midten af 1980'erne. Der kan hist og pist rejses indvendinger – er det for eksempel ikke en utidig modernisme at fortælle, at »det danske element« i tiden op til salget i 1845 hovedsageligt udgjordes af »pensionister, der foretrak livet under disse fjerne himmelstrøg, hvor pensionen trods alt rakte til lidt mere end i hjemlandet« (s. 20); den spanske solkyst var det jo trods alt ikke. Forsøget på at kolonisere Nicobarerne nævnes, men hvordan det gik, må man søge oplyst andre steder. Nuvel, småfejl kan selvfølgelig ikke undgås, og som billedbog er det en lille interessant udgivelse, hvor blandt andet billeder af samme motiv fra forskellige perioder fanger – selv om man nok får serveret Dansborg i rigeligt mange versioner.

Jens Chr. Manniche

DET 19. ÅRHUNDREDE

Niels Clemmensen: *Associationer og foreningsdannelse i Danmark 1780-1880. Periodisering og forskningsoversigt*. (Alvheim & Eide, 1987), 170 s.

At danske foreninger blev født sammen med grundloven i 1849 er ofte fremført som et uomtvisteligt faktum. Niels Clemmensen er bestemt ikke enig, og angiver det allerede i titlen på sin bog, der handler om foreninger helt tilbage i 1780.

Clemmensen bruger også ordet association om foreningerne, og viser i et fint lille indledningsafsnit, hvordan også samtiden satte lighedstegn mellem

de to ord. Fælles for de foreninger, der behandles, er dog den frivillige tilslutning og den formelle uafhængighed af staten. Begge dele var nye træk i enevældens Danmark.

Argumentationen for, at foreningerne var en realitet allerede i 1780 er baseret på et juridisk grundlag. Det år pålagde en kabinetsordre Københavns politimester at føre tilsyn med de nye klubber, som kunne have mange forskellige formål. Flere foreninger havde dog rødder længere tilbage i tiden, og Clemmensen nævner selv Landhus-holdningsselskabet fra 1769 som et eksempel. Årstallene og den præcise datering er ikke forfatterens ærinde. Han

overvejer i stedet de forudsætninger, der lå til grund for den øgede foreningsaktivitet (i København) i 1780'erne.

Baggrunden skal søges i ændringen af offentlighedsformerne, og her danner Habermas' teorier om den borgerlige offentlighed forbillede og grundlag for Clemmensens periodisering. Habermas' model anvendes meget overbevisende på de danske forhold. Det betyder blandt andet, at den brydning mellem den borgerlige offentlighed og arbejderklassens politiske og sociale bevægelser, som Habermas angiver »den borgerlige offentlighed forfaldtendenser« med, afvises som grundlag for periodiseringen. I stedet var det bønderne, der med en gunstig økonomisk og social udvikling i ryggen, kunne etablere egne offentlighedsformer, der afgørende brød med de borgerlige.

Med dette udgangspunkt påviser Clemmensen overbevisende på 66 sider, at den første fase i foreningsdannelsen indledtes i slutningen af 1700-tallet med klubberne som udtryk for den ræsonnerende offentlighed. Her skabtes en tradition for selvstændige ræsonnementer udenfor statsmagtens regi – »de definerede et særligt offentligt rum med egne medier og spilleregler«. Medlemmerne i det særlige offentlige rum var dog for det meste rekrutteret i borgerskabet, og havde ingen synderlig udstrækning til øvrige befolkningsgrupper.

Bondebevægelsen fra 1840'erne var derimod helt anderledes funderet. Bevægelsen byggede på, at børndernes klasseinteresser skulle varetages, og der var tendenser til, at individet underordnedes organisationen. I klubberne var det enkelte individ i centrum som en reaktion mod standssamfundet, og formålet med diskussionerne var hele samfundets tarv – ikke en enkelt samfundsgrupper. I 1860'erne udvikle-

des den agrare foreningsform betydeligt, og den blev forløberen for den egentlige masseorganisation senere i århundredet.

Efter denne vel overståede periodisering tager Clemmensen fat på »Foreningerne i historieskrivningen«. Han nævner indledningsvis, at der kun er tale om et begrænset udvalg af litteraturen om foreningerne, og dette udvalg har ganske rimeligt overvægt på de senere års forskning, hvor der er sket store nybrud.

Undervejs i afsnittet peger forfatteren meget passende på områder, hvor forskningen kunne intensiveres eller overhovedet sættes i gang. Grundlaget må dog nødvendigvis være empiriske studier. Et eksempel er de religiøse vækkelsers og kirkelige retningers historie. Clemmensen fremhæver, at netop den empiriske forskning har været med til at øge forståelsen for bevægelsernes egne forudsætninger, og ladet hånt om teoretiske forudindtagelser, som tidligere er presset ned over vækkelserne og de kirkelige retninger.

Også lokale og regionale empiriske studier af foreningslivet, har bidraget til nuancering og afklaring. Men den teoretiske ramme for den empiriske undersøgelse skal ikke glemmes, mener Clemmensen, og peger på, at en del af den nyere forskning i vækkelsernes historie, har forandring og opbrud i den samtidige udvikling som forståelsesramme.

Afslutningsvis sammenfatter bogen de væsentlige områder, hvor forskningen bør intensiveres, og her er en mængde gode ideer at hente for den foreningsinteresserede forsker.

Allan Frandsen

Emanuel Halicz: *The 1863 Polish Uprising and Scandinavia. The Year 1863, The Turning-Point in Russo-*